

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК ПРАВООХОРОННИЙ ОРГАН СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Посібник
для закладів вищої освіти

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА
УКРАЇНИ ЯК ПРАВООХОРОННИЙ ОРГАН
СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

Посібник для закладів вищої освіти

Київ – 2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою ПрАТ “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом” (Протокол № 1 від 25 січня 2023 р.)*

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор Щокін Р.Г.;
доктор юридичних наук, доцент Тімашов В.О.;
доктор юридичних наук, професор Курило В.І.;
доктор юридичних наук, доцент Стрелюк Я.В.

Авторський колектив: В.О. Заросило, А.М. Кислий, Ю.Г. Севрук, І.В. Леоненко, О.І. Козаченко, В.В. Заросило, В.С. Давиденко, О.М. Капля, Ю.Г. Коросташивець, В.Л. Грохольський, М.І. Ануфрієв, К.В. Муравйов, І.А. Муравйова, В.А. Бортник, С.В. Князєв, А.М. Талах, Д.І. Минюк, Ф.М. Медвідь, В.М. Барановська, О.Х. Юлдашев, Т.Б. Аріфходжаєва, С.Г. Гордієнко, К.В. Мамай, Я.В. Стрелюк, В.Г. Фатхутдінов, Н.П. Бортник, Т.В. Євчук, Х. Агаєв, Н.В. Заросило, О.В. Доброва, Є.В. Бондаренко, О.Г. Бондаренко, І.В. Сервецький, Ю.П. Тимошенко, М.М. Перепелиця, В.А. Мазійчук, В.І. Олійник, М.М. Ніконов, В.І. Божик, О.В. Ігнатюк, О.В. Дудник, В.А. Дашкевич, Ю.М. Слива, В.А. Веклич, В.О. Швець, В.Ю. Крупей, І.С. Басова, В.О. Тімашов, А.Ю. Скоробогатова, С.В. Паламарчук, В.О. Басс, К.М. Подлегаєв, Н.О. Гольдберг, В.О. Вацюк, І.С. Яковець, О.С. Саїнчин, І.С. Сиводєд, С.М. Князєв, О.Г. Михайлик, Л.В. Сорокіна, К.П. Швець, Г.О. Куртакова, К.М. Рудой, А.В. Денисова, Є.А. Богданов, Р.В. Мовчан, Р.Ю. Залозний, О.Ю. Амелін, В.І. Руденко, Д.П. Кисленко, В.В. Підпалій, Р.О. Пиняга

Д17 Державна прикордонна служба України як правоохоронний орган спеціального призначення: посібник для закладів вищої освіти / за заг. редакцією доктора юридичних наук, професора В.О. Заросила та доктора юридичних наук, професора А.М. Кислого. Київ: “Видавництво Людмила”, 2023. 168 с. ISBN 978-617-555-125-7

У посібнику, розробленому працівниками Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом, систематизовано основні нормативні акти які стосуються діяльності Державної прикордонної служби України, а також висвітлено її діяльність у сфері охорони правопорядку.

Матеріали посібника ґрунтуються на нормах Конституції України, Законів України та інших законодавчих та відомчих нормативно-правових актів у сфері діяльності Державної прикордонної служби України.

Навчальний посібник призначений для використання викладачами, курсантами, студентами та слухачами вищих навчальних закладів, практичним працівникам, правозахисних органів та особам, які цікавляться проблемами діяльності Державної прикордонної служби України.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1 Історія створення підрозділів з охорони кордонів.....	5
Розділ 2 Створення підрозділів прикордонної служби в Європі та в Російській Імперії, до якої входила Україна, а також діяльність прикордонних загонів в Радянському Союзі	13
Розділ 3 Створення Державної прикордонної служби України та її розвиток	28
Розділ 4 Статус Державної прикордонної служби України	37
Розділ 5 Загальна структура Державної прикордонної служби України.....	50
Розділ 6 Основні завдання Державної прикордонної служби України.....	84
Розділ 7 Проходження служби в підрозділах Державної прикордонної служби України, правовий та соціальний захист військовослужбовців Державної прикордонної служби	108
Розділ 8 Умови і межі використання та застосування заходів примусу особовим складом Державної прикордонної служби України.....	142
Розділ 9 Взаємодія працівників Державної прикордонної служби України з іншими державними органами та прикордонними службами сусідніх держав	165

ВСТУП

Система правоохоронних органів України після Революція Гідності повністю змінилася, адже окремі правоохоронні органи було створено, ще в Радянському Союзі і вони не змінювалися. Проведені зміни певною мірою допомогли у сфері визначення більш чітких завдань для більшості правоохоронних органів. Було створено ряд нових правоохоронних органів особливо у сфері запобігання і протидії корупції.

Одним з напрямів змін у правоохоронних органах було змінено підпорядкування правоохоронних органів, а також розширення відповідних повноважень

До систему правоохоронних органів Україна відноситься також Державна прикордонна служба України, яка на сьогодні реформована и її діяльність стала більш відкритою. Змінено підпорядкування Державної прикордонної служби, яка зараз підпорядкована МВС України і виконує в більшості випадків правоохоронні функції.

В Законі України “Про Державну прикордонну службу України” визначено, що Державна прикордонна служба України визначається як “Правоохоронний орган спеціального призначення – Державна прикордонна служба України”. Таким чином для студентів здобувачів вищої освіти у сфері права необхідність вивчати систему і структуру Державної прикордонної служби України, а також права та обов’язки її військовослужбовців.

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ

ПІДРОЗДІЛІВ З ОХОРОНИ КОРДОНІВ

З початку людської цивілізації починають виникати кордони. При цьому кордони виникають не самостійно, а їх виникнення передбачає проведення певних перемовин між державами та узгодження питання про створення кордонів.

Головним завданням з початку виникнення кордонів були:

- відділення однієї держави від іншої фізично;
- показ території де діє та чи інша юрисдикція та законодавство;
- територія де використовується певна мова;
- територія де діють відповідні закони;

Державний кордон в більшості випадків визначається як лінія, яка проходить по вертикальній поверхні і яка визначає межі державної території тієї чи іншої держави. Окремі дослідники визначають, що кордон це є просторова межа дії державного суверенітету над відповідною територією, яка відноситься до тієї чи іншої держави.

Поняття державного кордону безпосередньо пов'язане з появою інституту держави. У додержавний період кордонів не існувало, проте з поділом на держави вони почали з'являтися. В межах кордонів населення перебуває під охороною з боку тієї чи іншої держав і оподатковується даниною на користь держави територія. Слідом за формуванням держав межі їх територій, тобто державні кордони стали захищатися спеціальними підрозділами. Крім того кордони почали змінюватися після війни чи інших військових конфліктів. Закріпленню поняття кордону сприяло також введення мита за ввезення окремих товарів на території держави, а також за транзитне перетинання державної території.

Державний кордон встановлюється, як правило, на основі договорів між суміжними державами, а там, де територіальні води дер-

жави стикаються з відкритим морем, – внутрішніми законодавчими актами прибережних держав відповідно до міжнародного права.

Територіальне розмежування між державами в більшості випадків здійснюється поетапно, в ході делімітації та демаркації кордону, проте в окремих випадках кордони встановлюються після військових дій примусово.

У міждержавній практиці відомі наступні форми встановлення кордонів орографічні, геометричні і географічні.

- слід зазначити що орографічний кордон це лінія, проведена по природних рубежах, які існують на період делімітації з урахуванням рельєфу місцевості, в основному по гірському вододілу і руслу річок. Такий кордон є досить зручним, проте він не завжди задовольняє політичні потреби чи інші потреби того чи іншого державного формування
- геометричні кордони формувалися і формуються просто по місцевості без урахування її рельєфу, а також минаючи населені пункти.

Географічна лінія в більшості випадків проходить через певні географічні координати тобто вона може співпадати з паралеллю або меридіаном, які визначені на карті. Географічні лінії кордонів, проведені по окремих паралелях і меридіанах, досить часто зустрічаються в Африці і Америці, де вони встановлювалися державами-метрополіями для колоній.

Державний кордон це в більшості випадків політична межа, яка лімітована державним ладом, а також національною відособленістю окремої країни. Крім того державний кордон передбачає митний кордон, встановлення певних правил торгівлі, перетинання кордону та інші питання, які узгоджуються в процесі його утворення між державами.

Історичний факт, який зафіксував перший державний кордон визначено у Давній Греції, де було встановлено кордон між Пелопоннесом і Аттикою

На сьогодні Державний кордон визначається як встановлена юридично чи фактично штучна лінія (на суші і воді) і вертикальна

поверхня, що проходить по цій лінії (в надрах, водах і повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету.

Державні кордони поділяють за різними критеріями.

1. За місцем проходження:

- а) сухопутні;
- б) водні (морські, річні, озерні, кордони інших водойм); в/ повітряні;
- г) підземні (кордони надр суші і вод держави).

Сухопутні кордони встановлюються по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах. Як правило, вони проводяться з врахуванням географічних особливостей місцевості (гори, ріки, берега моря і т.ін.). Кордони можуть також проводитися по прямій лінії від одної точки до іншої або співпадати з паралелями чи меридіанами.

Водні кордони поділяються на морські, річні, озерні та кордони інших водойм. Морськими кордонами держави її зовнішні межі її територіального моря або лінія розмежування територіальних морів суміжних чи протилежних держав. Зовнішні межі територіального моря встановлюються законодавством прибережної держави відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Згідно з Конвенцією з морського права 1982 року, кожна держава вправі встановлювати ширину свого територіального моря до межі, що не перевищує 12 морських миль. Відповідно до цього, Закон “Про державний кордон України” встановлює, що до територіального моря України належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з’їднують відповідні точки.

Кордон територіального моря при розмежуванні між протилежними чи суміжними державами встановлюється за згодою між ними. При цьому жодна з держав не має права, якщо тільки між ними не укладено угоду про інше, поширювати кордони свого територіального моря за серединну лінію, проведену таким чином, що кожна її

точка її рівновіддаленою від найближчих точок вихідних ліній, від яких відраховується ширина територіальних вод кожної з них. Однак це правило не застосовується, якщо в силу тих чи інших особливих обставин (наприклад, історичних) необхідно провести інше розмежування. Закон “Про державний кордон України” (ст.5) встановлює, що в окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватись міжнародними договорами України, а при відсутності договорів – відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Кордони на річках встановлюються за згодою між сусідніми державами і закріплюються їхнім національним законодавством. Державний кордон України встановлено: на судноплавних річках – по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (ручаях) – по їх середині або по середині головного рукава річки.

На озерах та інших водоймах державний кордон України проходить по прямій лінії, що з’їднує виходи кордону до берегів даного озера чи водойми.

Повітряними кордонами території держави її бокові і висотні межі її повітряного простору. Боковим кордоном повітряного простору її вертикальна поверхня, що проходить по сухопутній і водній лінії державного кордону, і оскільки повітряний кордон завжди слідує за цими лініями, то ніяких особливих угод щодо бокових повітряних кордонів не укладається. Висотні межі повітряної території не встановлені і, відповідно, поки що не встановлені висотні кордони. Необхідність їх встановлення і чіткого оформлення зумовлюється тими труднощами, які виникають в зв’язку з використанням повітряного (космічного) простору. Оптимальним при цьому видається встановлення верхнього кордону повітряної території, який би відмежовував її від космічного простору, на висоті 100-110 км над рівнем моря.

Не встановлено і глибинної межі надр, які належать конкретній державі. Діє правило, що держава поширює свій суверенітет на надра настільки глибоко, наскільки можлива технічна розробка цих

надр. Боковим кордоном надр держави її вертикальна поверхня, проведена через її сухопутні і водні кордони до центру Землі.

2. За формою проходження:

а) кордон як лінія – встановлюється на суші і воді;

б) кордон як вертикальна поверхня (площина) – проходить в повітрі, надрах і водах. Такий кордон має вигляд неправильного конуса, вершина якого знаходиться в центрі Землі, а бічна поверхня проходить через лінію державного кордону на суші і воді.

3. За характером проходження:

а) орографічні (фізичні) – проводяться з врахуванням рельєфу місцевості, географічних рубежів (гір, рік, берегів моря і т.п.);

б) астрономічні – проводяться по паралелях і меридіанах. Найчастіше такий метод розмежування застосовувався при розподілі івропейськими державами сфер впливу в Латинській Америці та Африці;

в) геометричні – проводяться по прямих лініях, що з'їднують встановлені на земній поверхні точки незалежно від географічних та астрономічних факторів. При цьому можливі відхилення, зумовлені необхідністю обійти будови, забезпечити доступ населення до джерел води і т.п.

На практиці переважають комбіновані державні кордони, при проведенні яких враховуюються різні критерії.

4. За способом встановлення:

а) встановлені (оформлені) юридично або договірні – визначаються в договорах;

б) кордони, що склалися історично, або фактичні – їх положення не визначено і не закріплено в договорах між суміжними державами, але внаслідок тривалого дотримання на практиці вони визнаються ними. Таке визнання створює міжнародно-правовий звичай відносно положення даного кордону і на цій підставі робить його юридично обов'язковим для суміжних держав.

5. За етапом встановлення (міжнародно-правового оформлення):

а) делімітовані – визначені картографічно;

б) демарковані – позначені відповідними знаками на місцевості;

6. Залежно від можливості зміщення державного кордону, що проходить по річці, внаслідок природних змін:

а) рухомі;

б) нерухомі.

Рухомими ї кордони, лінія яких може змінюватися внаслідок зміни фарватеру чи тальвегу судноплавної річки або зміни рівня води на несудноплавних річках (оскільки це призводить до зміщення середини річки, по якій проходить лінія кордону).

7. За характером міждержавних меж:

а) природні – кордонами служать важкопрохідні рубежі (гори, ріки, моря, пустелі і т.п.);

б) штучні (довільні) – встановлюються шляхом проведення штучних ліній розмежування. На сьогодні природні кордони в чистому вигляді практично не існують, оскільки штучні кордони встановлено не лише там, де відсутні природні межі, але і вздовж них.

8. За складністю порядку їх перетинання:

а) “закриті” – державні кордони, що характеризуються ускладненим порядком їх перетинання, підвищеною охороною та іншими заходами, які вживаються державою для захисту своїх інтересів. В чистому вигляді “закритими” були зовнішні кордони СРСР.

б) “відкриті” або “прозорі” – державні кордони, щодо яких встановлено спрощений порядок їх перетинання. (“Закриті” і “прозорі” державні кордони ще називають відповідно реальними та умовними [4]).

Кордони України, виходячи з цієї класифікації, мають ознаки як “відкритих” (“прозорих”), так і “закритих” кордонів. При цьому, якщо у кордонах з країнами СНД (Білоруссю, Молдовою, Росією) переважають ознаки перших, то в західних і південно-західних (з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією) – ознаки других.

Снують і інші класифікації, які, проте, не являють такого інтересу як попередні. Так, К. Хаусгофер класифікував державні кордони на атакуючі, маневрові, балансуєчі, оборонні, занепадницькі і